

הרב יהודה זולדן, מלכות יהודה וישראל, מרכז שפירא תשס"ב, סימן כה, עמ' 404-413

גבולות ארץ ישראל לענין יום טוב שני

מבוא
א. גבולות הארץ לענין יום טוב שני
1. שיטת הרמב"ם
2. שיטת הריטב"א
ב. יום טוב בעזה
ג. יום טוב בחבל עזה ובשובי הנגב והערבה
סיכום

מבוא

בארץ ישראל עושים יום טוב אחד, ואילו מחוץ לגבולותיה של ארץ ישראל, בגלויות השונות, עושים יומיים. המקור הוא בדברי ר' יוחנן בגמרא בראש השנה כא, א: כל היכא דמטו שלוחי ניסן ולא מטי שלוחי תשרי, לעבדו תרי יומי. זאת על אף שאנו בקיאים כיום בחישוב החודשים (ביצה ז, ב; רמב"ם הל' קידוש החודש ה, ה-ו; שו"ע או"ח תצו, א). מהם גבולותיה של ארץ ישראל לענין יום טוב שני של גלויות? על פי מה נקבע הדבר? האם בעזה ובסביבותיה יש לנהוג יום אחד או יומיים? בנושא זה עסקו ראשונים רבים. אנו נתמקד בשתי שיטות בלבד - שיטות הרמב"ם והריטב"א¹, ובזיקה לגבול הדרומי של ארץ ישראל בעזה, בחבל עזה - גוש קטיף, ובשובי הנגב והערבה.

א. גבולות הארץ לענין יום טוב שני

1. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהל' קידוש החודש ה, ט-יב כותב:

ט. אין עשיית יום טוב אחד תלוייה בקריבת המקום. כיצד? אם יהיה מקום בינו ובין ירושלים מהלך חמשה ימים או פחות, שבודאי אפשר שייגיעו להן שלוחין, אין אומדין שאנשי מקום זה עושין יום טוב אחד, שמי יאמר לנו שהיו השלוחים יוצאין למקום זה? שמא לא היו השלוחים יוצאין למקום זה מפני שלא היו שם ישראל, ואחר שחזרו לקבוע על החשבון ישבו שם ישראלים, שהן חייבין לעשות שני ימים, או מפני שהיה חירום בדרך כדרך שהיה בין יהודה וגליל בימי חכמי משנה, או מפני שהיו הגויים מונעין את השלוחין לעבור ביניהן.
י. ואילו היה הדבר תלוי בקריבת המקום היו כל בני מצרים עושין יום אחד, שהרי אפשר שייגיעו להם שלוחי תשרי, שאין בין ירושלים ומצרים על דרך אשקלון אלא מהלך שמונה ימים או פחות, וכן רוב סוריא. הא למדת שאין הדבר תלוי בהיות המקום קרוב.
יא. נמצא עיקר דבר זה על דרך זו כך הוא, כל מקום שיש בינו ובין ירושלים מהלך יתר על עשרה ימים גמורים, עושין שני ימים לעולם כמנהגם מקודם, שאין שלוחי כל תשרי ותשרי מגיעין אלא למקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים או פחות. וכל מקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים בשווה או פחות, שאפשר שהיו שלוחין מגיעין אליו, רואים אם אותו המקום מארץ ישראל שהיו בה ישראל בשעת הראייה בכיבוש שני, כגון אושא ושרעם ולוד ויבנה ונוב וטבריה וכיוצא בהן, עושין יום אחד בלבד, ואם אותו המקום מסוריא, כגון

¹ רוב הראשונים נקטו בכיוונו של הריטב"א. בסיכום שיטותיהם ראה: הרב שלמה גורן, משנת המדינה, עמ' 152-171.

צור ודמשק ואשקלון וכיוצא בהן, או מחוצה לארץ, כגון מצרים ועמון ומואב וכיוצא בהן, עושין כמנהג אבותיהן שבידיהן, אם יום אחד - יום אחד, ואם שני ימים - שני ימים. ב. מקום שבינו ובין ירושלים עשרה ימים או פחות מעשרה, והוא סוריא או חוצה לארץ, ואין להם מנהג, או שהיא עיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל, או מקום ששכנו בו ישראל עתה - עושין שני ימים כמנהג רוב העולם. וכל יום טוב שני מדברי סופרים, ואפילו יום טוב שני של ראש השנה שהכל עושין אותו בזמן הזה.

מהרמב"ם אפוא עולה כך:

- א. עד עשרה ימי הליכה מירושלים לכל צדדיה, בתוך ארץ ישראל ובגבולות בית שני - עושים יום אחד. דוגמאות: אושא, שפרעם, טבריה.
- ב. עד עשרה ימי הליכה מירושלים לכל צדדיה בארץ ישראל, אך לא בתוך גבולות בית שני - תלוי במנהג המקובל, יום או יומיים. דוגמאות: צור, דמשק, אשקלון.
- ג. עד עשרה ימי הליכה מירושלים לכל צדדיה, ולא בארץ ישראל - תלוי במנהג המקובל יום או יומיים. דוגמאות: מצרים, עמון ומואב.
- ד. עד עשרה ימי הליכה או יותר מירושלים ולא בארץ ישראל, וגם אין להם מנהג - עושים יומיים.
- ה. עד עשרה ימי הליכה מירושלים במדבר ארץ ישראל או מקום ישוב חדש בארץ ישראל, שלא היה בבית שני - עושים יומיים.

ו. למעלה מעשרה ימי הליכה מירושלים - עושים יומיים.

ביחס לעזה, על פי הרמב"ם עלינו לדון אותה (על פי קריטריון ב') כמקום שהוא במרחק עד עשרה ימי הליכה מירושלים, אך הוא מחוץ לגבולות עולי בית שני. הרמב"ם מזכיר באחת הדוגמאות את אשקלון כמקום שהוא מחוץ לגבולות בית שני², והעיר עזה היא דרומית לאשקלון. לפי קריטריון ב' יש לבדוק מה היה המנהג בעזה - יום או יומיים?

2. שיטת הריטב"א

הריטב"א בראש השנה יח, א (ד"ה על אלול) ובסוכה מג, א (ד"ה ופריק) חולק על הרמב"ם, ולפי דבריו, למרות שלא לכל המקומות בארץ ישראל הגיעו שלוחים, ולהיפך ישנם מקומות בחו"ל הקרובים לארץ ישראל אליהם כן הגיעו השלוחים, המנהג הוא שבכל מקום בארץ ישראל עושים יום אחד, ובחו"ל עושים יומיים. מהריטב"א משמע שגבולותיה של ארץ ישראל הם גבולות כיבוש ראשון או אולי גבולות ההבטחה, וזאת מאחר שהוא מזכיר בדבריו את חזרת עולי הרגלים לנהר פרת (תענית י, א).

בגאונים מצינו תשובה ברורה לשאלה זו. באוצר הגאונים לביצה ד, ב עמ' 4-9 (וכן בתשובות הגאונים גנזי קדם ח"ד עמ' 36 ושם בעמ' 37, מופיעים דברים דומים בשם גאון ששמו ר' יוסף):
ושמא מימות יהושע בן נון, כך הנהיג את כל היוצאים ומשתהים חוצה לארץ לעשות... ולזאת אמרו רבותינו: שלחו מתם, אל תשנו מנהג אבותיכם³.

² גיטין ב, א ובתוד"ה אשקלון, לשיטת ר"ת וראשונים נוספים שם - הריטב"א, הרשב"א, הר"ן, תוס' ר"ד, תוס' רא"ש ומאירי. וכ"כ הרמב"ם בהל' תרומות א, ה. המהר"ט בחלק א' לז כותב שתחומי עזה נכבשו על ידי עולי בבל. ע"ע הרב נתן גשטטענר, שו"ת להורות נתן י' סי' עה.

³ מדבריו משמע שאלו שני טעמים שונים: א) מנהג אבותינו. ב) שמא יחזור הדבר לקלוקלו. כך עולה גם מדברי התוס' בתענית ב, א ד"ה מאימתי, הכותב: "ואע"ג דבקיאינן בקביעא דירחא, גזרה שמא יחזור הדבר לקלוקלו, או משום מנהג אבותינו בידינו, כדאיתא בפרק קמא דביצה". עיין שם במהר"ץ חיות, שהעיר שבפשט הגמרא בביצה משמע שזהו טעם

מדברי הגאונים הללו עולה, שגבולות ארץ ישראל לענין יום טוב שני הם גבולות כיבוש ראשון מימות יהושע בן נון. אפשרות אחרת היא לומר, שגבולות ארץ ישראל לענין יום טוב שני של גלויות הם גבולות ההבטחה, אלא שזה נהג בפועל מימות יהושע ואחריו בימי הנביאים⁴.

אם מתאימים את דברי הריטב"א עם הגאונים, הרי שמחלוקת הריטב"א והרמב"ם היא לא רק בשאלה כיצד יש לנהוג במקומות שונים, אלא שאלה עקרונית יותר - על בסיס מה נקבעים גבולות הארץ לענין יום טוב שני של גלויות. לדעת הרמב"ם הבסיס הוא גבולות כיבוש שני, ואילו לדעת הריטב"א והגאונים הבסיס הוא גבולות כיבוש ראשון, או גבולות ההבטחה. ברובד אחר, האם הגבולות הם על בסיס ההתיישבות **בפועל**, או על בסיס גבולות הארץ **המובטחת**, מבלי קשר להתיישבות בפועל.

לדעת הריטב"א והגאונים ברור הוא שדרומית לאשקלון - עזה וסביבותיה, נהגו יום אחד, וממילא כך יש לנהוג כיום, ואילו לדעת הרמב"ם יש לבדוק מה היה המנהג דרומית לאשקלון, מאחר שאזור זה הוא בתוך מרחק הליכה של עד עשרה ימים מירושלים, אך לא בתוך גבולות בית שני.

החזון איש אורח חיים סי' קלב כותב, שהמחלוקת בין הרמב"ם והריטב"א אינה כה קיצונית, גם אם נתעלם מההבחנה העקרונית האם גבולות ארץ ישראל נקבעו לפי גבולות כיבוש ראשון או שני. לפי דבריו, הריטב"א לא התכוון לומר שקביעת ההבחנה בין ארץ ישראל לגלויות נובעת מפני שבכל מקום הולכים אחר הרוב, אלא שכך היתה הקביעה של הלל, להקל בארץ ישראל במקום ספק, ולהחמיר בחו"ל במקום ספק. ההבדל בין הרמב"ם לריטב"א הוא בכך, שלדעת הריטב"א גם מקום בארץ ישראל בו היה ידוע שנהגים יומיים, לאחר התקנה עושים בארץ ישראל בכל מקום יום אחד, ואילו לרמב"ם דוקא במקום בארץ ישראל שיש ספק אם נהגו בו יום או יומיים אזי עושים יום אחד, אך אם היה ברור שבמקום מסוים בארץ ישראל נהגו לעשות יומיים אזי ממשיכים גם כיום לנהוג יומיים.

חידוש זה של החזון איש, קשה להולמו בהבנת הרמב"ם, מפני שהרמב"ם כתב במפורש בהל' קידוש החודש ה, יב (קריטריון ד' לעיל), שאם יש מקומות שהם במרחק הליכה עד עשרה ימים מירושלים ואין להם מנהג קבוע, עושים יומיים כמנהג רוב העולם, ולא יום אחד כפי שטוען החזון איש. ברור שלפי הריטב"א במקרה שכזה ינהגו בארץ ישראל יום אחד.

ב. יום טוב בעזה

כאמור, אין ספק לדעת הריטב"א שבעזה ובסביבותיה יש לנהוג יום טוב אחד, ואילו לדעת הרמב"ם הדבר תלוי במנהג. מה היה המנהג בעזה?

אחד. כך הבינו בפשטות רוב הראשונים. רש"י בביצה ד, ב שם ד"ה דגורי, וכן רבינו חננאל שם והתוס' בסוכה מג, א ד"ה לא. כך עולה גם מדברי הרמב"ם הל' קידוש החודש ה, ה, ורמב"ם הל' יום טוב א, כא, והחינוך במצוה שא.
⁴ הירושלמי בעירובין פ"ג ה"ט דורש על הפסוק בשיר השירים א, ו: "בני אמי נחרו בי שמוני נותרה את הכרמים - מי גרם לי להיות נותרה את הכרמים? על שם כרמי שלי לא נטרתי. מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא? על שם שלא שמרתי יום אחד בארץ, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים, ואיני מקבלת שכר אלא על אחת". וכן הוא במדרש שיר השירים רבה פ"א ג. מדברים אלו עולה שיום טוב של גלויות נועד להבחין בין ארץ ישראל לחו"ל ואיננו תלוי באופן ישיר באפשרותם של השליחים להגיע למקומות השונים, וכך מוסבר מדוע גם כיום נשארה תקנה זו במקומה. המקובלים הסבירו את הצורך ביום טוב שני של גלויות, בכך שקדושת יום טוב הנמצאת בארץ ישראל, איננה יכולה להופיע בקלות בגלות בשל חומריותה וגשמיותה, ואשר על כן יש לעשות בחו"ל יומיים. עיין שער ההלל לסידור הרש"ז תורה אור בשם האדמו"ר הזקן הלכות השכמת הבוקר סי' ב; הרא"ה קוק, אגרות ראייה ב' עמ' רצה ושג, ובחבש פאר עמ' לט, ב; שיחות הרב צבי יהודה בשלח תשכ"ז, בהשלמות; הרב עובדיה הדיה, שו"ת ישכיל עבדי ו' סי' ב, ב ס"ק י"ד.

בספרות השו"ת מצאנו מספר תשובות, מהם יש ללמוד על מנהג בני עזה ביום טוב. הרב דוד בן זמרה, שו"ת הרדב"ז ח"ד סימן א'קה נשאל האם עזה היא מארץ ישראל, ומסקנתו שעזה היא מארץ ישראל שכבשוה עולי מצרים, ובסוף תשובתו כותב כך:

ואין להביא ראיה ממה שאין עושים (-בעזה) שני ימים של גלויות, שאין דבר זה תלוי בארץ ישראל אלא במקומות שאין דרין רוב ישראל, והיו השלוחים הולכים להם. וכן כתב הרב ז"ל בהל' קידוש החודש.

הרב לוי בן חביב, שו"ת הרלב"ח סימן מט, נשאל על אופן קריאת התורה בחול המועד סוכות בארץ ישראל, ובתשובתו מציין את מנהג עזה, וכך כתב:

גם חקרתי לדעת מנהג עזה ואמרו לי שהוא זה, שביום ראשון של חולו של מועד, שהוא יום שני לחג, קורא הכהן...

מכאן עולה בבירור גם כן שבעזה נהגו יום טוב אחד ולא שנים, שהרי יום השני לחג הוא אצלם יום ראשון של חול המועד ולא יום טוב שני.

הרב יעקב עמדין, מור וקציעה אר"ח סי' שו כותב: "שפשיטא שעזה לא מכלל גולה נחשבת, הלא מעצם ארץ ישראל הוא". לפי דבריו ברור שבעזה נהגו יום אחד מאחר "שהם ואשר כמוהם שנתיישבו בערי פלשתים לא הוצרכו לשלוחים, כי קרובים המה למקום בית דין בירושלים, וכל שכן יבנה, שאינם רחוקים אפילו מהלך יום אחד". היעב"ץ האריך לדון בשאלה זו גם בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' קסח.

הרב בצמ"ח עוזיאל, שו"ת משפטי עוזיאל אר"ח תנינא סימן סו⁵ נשאל על ידי ד"ר רוזנבוים מעזה, ב"ג ניסן תרצ"ו: "אם העיר עזה כגבול של ארץ ישראל הישן, בכדי לדעת איך שעליכם היהודים הראשונים בעזה לנהוג בימים טובים, יום אחד או גם יום טוב שני של גלויות"⁶. הרב עוזיאל מציין לדברי הרמב"ם בהל' קידוש החודש ה, יא-יב וכותב שצריך לבדוק מה היה המנהג בעזה, יום או יומיים. הוא כותב שעל עזה לענין יום טוב שני של גלויות נשאל הרב שאול אלישר על ידי הרב שמואל סלנט רבה של ירושלים בספרו ישא איש אר"ח סי' ח. מסקנת הרב עוזיאל היא שבעזה יש לעשות יום טוב אחד, ומציין שכך כתב ר' יהוסף שורץ בעל תבואות מארץ.

תשובת הישא ברכה מובאת גם בשו"ת ישכיל עבדי מהרב עובדיה הדאיה חלק ו' אר"ח סי' ב, א, ואף הוא מסיק שם בס"ק יא כך:

ומעתה דון מינה לעיר נדונו, שם בעיר עזה שהעידו בגודלם שהיו עושים יום טוב אחד, ודאי שזאת הוכחה ברורה שהיו מגיעים השלוחים שם, ולא מטעם מנהג לחוד. ולכן אפילו שנתבטל הישוב זה כשישים שנה, עתה כשחזר הישוב, עליהם לעשות כמנהג אבותיהם בזמן שהיו מגיעים השלוחים לשם.

כך פוסק גם הרב אליעזר ולדינברג בשו"ת ציץ אליעזר ג סי' כג, ו ד"ה וכן בספר פרי האדמה, שבעזה נהגו יום אחד⁷. הוא מאריך לדון בשאלה זו וכותב שבכל שטח עולי בבל נהגו לשיטת

⁵ תשובה זו הודפסה שנית בפסקי עוזיאל סימן כג.

⁶ העירני חגי הוברמן (עיתונאי ב"הצופה") שתאריך תשובה זו דורש עיון, מאחר שהישוב היהודי בעזה נפסק בשנת תרפ"ט, ואילו שאלה זו נשאלה בשנת תרצ"ו. יתכן שהיה נסיון לחדש את הישוב שם שהרי בשאלה כותב הרב בצמ"ח עוזיאל: "איך שעליהם היהודים הראשונים בעזה לנהוג בימים טובים", או שזו שאלה תאורטית בלבד ולא היתה מעשית אז.

⁷ הרב אליעזר ולדינברג התייחס פעם נוספת לשאלת עזה, בשו"ת ציץ אליעזר ז' סימן מח, אורחות המשפטים פרק יב. פוסקים נוספים כתבו בפשטות שבעזה נהגו יום אחד. בשו"ת נבחר מכסף אר"ח סי' ה, ובשו"ת דברי יהוסף סי' א. עוד באשר ליום טוב שני בגבול הדרומי, עיין: הרב חנוך זונדל גרוסברג, נעם ו', עמ' קס-קעא. הרב ברוך שרגא, ברוך שאמר, בהל' יום טוב עמ' רסט כותב בשם הרב ב"צ אבא שאול שבאילת יש לעשות יומיים כדן ח"ל, בין להקל בין להחמיר.

הרמב"ם יום אחד. אך אם יש ספק שאולי הגיעו לשם השלוחין, עושים יום אחד גם אם יש ספק אם היה במקום ישוב. רק אם ברור שלא הגיעו שלוחין לשם, וברור הוא שלא היה שם ישוב, אזי עושים יומיים.

ג. יום טוב בחבל עזה ובישובי הנגב והערבה

עד כאן עסקנו בדינה של העיר עזה, שיהודים ישבו בה מאז ימות יהושע בן נון. מה דין הישובים החדשים שקמו בחבל עזה, שם לא היה מנהג מתקופת קודמות, שהרי לא ישבו שם? לשיטת הריטב"א כל מקום שהוא בתוך גבולות ארץ ישראל של כיבוש ראשון עושים יום טוב אחד, ואם כן גם שם ינהגו כך. אך לשיטת הרמב"ם הדבר תלוי במנהג המקום, וכיון שלא היה ישוב במקום יש לראות מקומות אלו כמקומות ישוב במדבר ארץ ישראל, שלגביהם פסק הרמב"ם בהל' קידוש החודש ה', יב (קריטריון ה' לעיל):

מקום שבינו ובין ירושלים עשרה ימים או פחות מעשרה והוא סוריה או חוץ לארץ ואין להם מנהג, או שהוא עיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל או מקום ששכנו בו ישראל עתה, עושים שני ימים כמנהג רוב העולם.

לכאורה, לשיטת הרמב"ם בישובים החדשים בחבל עזה יצטרכו לנהוג יומיים. נראה שיש לפשוט שאלה זו, על פי תשובה שניתנה לשאלה אחרת דומה. כשקמו הישובים החדשים בנגב, בערבה ובאילת, נתעוררה גם שם אותה שאלה, כיצד יש לנהוג במקום מדבריות שבארץ ישראל? הרב יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי, מרבניה של ירושלים, כותב בספרו עיר הקודש והמקדש ג' פרק יט, שהוא שלח שאלה זו לשמונה עשרה רבנים מרבני ארץ ישראל, מבלי לציין את שמות כולם, ומסקנת רובם הוא שישובי הנגב יעשו יום אחד. הוא מביא בקצרה את תשובותיהם של שלושה רבנים בלבד: הריא"ה הרצוג (תשובתו המלאה מופיעה בספרו פסקים וכתבים שו"ת אר"ח ב' סי' פח), החזון איש (אר"ח סי' קלב), והרב בצמ"ח עוזיאל. שלושתם פסקו שיש לנהוג כשיטת הריטב"א ולא כרמב"ם. הריא"ה הרצוג מסיק, שאכן לפי הרמב"ם יש לנהוג יומיים במקומות ישוב חדשים במדבר ארץ ישראל, אלא שכותב שלא מצינו בארץ ישראל עצמה מקומות שנוהגים בהם יומיים:

הנה הבנת דברי הרמב"ם בהלכות אלו קשה מאוד, והרבה אקהייתא יש להקהות בהם, וצריך עיון בכתבי יד עתיקים שמא חל שיבוש בהעתקתם, על כל פנים גדול כוחו של הריטב"א ז"ל אף נגד הרמב"ם, עד שנדון דבר זה לספק פלוגתא, ונאמר ספיקא דרבנן לקולא. ישנם עוד פוסקים שאליהם שלח הר"מ טיקוצ'ינסקי את שאלתו, ולא הביא את תשובותיהם בספרו, ונמצאו בספרי אותם פוסקים.

הרב עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי ו' אר"ח סימן ב טוען שכוונת הרמב"ם בדבריו "עיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל או מקום ששכנו בו ישראל עתה" היא, למקומות שלא נכבשו על ידי עולי מצרים ולא על ידי עולי בבל, או מקומות שעד עתה גרו בהם גויים. במקומות אלו נוהגים יומיים, אף כי הם נקראים ארץ ישראל כי הם הובטחו לאברהם אבינו. הרב הדאיה מנמק עוד, מדוע לדעתו יש לנהוג יום אחד אף במקומות ישוב שנכבשו על ידי צה"ל ובפרט המקומות שלא היה בהם ישוב מעולם. לדעתו, אם נהג בהם יומיים, יחשבו שמקומות אלו הם מחו"ל ויזלזלו בהם בתרומות ובמעשרות. בנוסף לכך גם אומות העולם יראו שאנו לא מתייחסים למקומות אלו כארץ ישראל לכל דבר "והנה מצינו לרז"ל שחששו מאוד על ישוב ארץ ישראל, וכעת במו ידינו אנו מפסידים זכויותינו בארצנו, וממעטים חלקי גבולותיה בידינו אנו, ואין לך חורבן ארץ ישראל

יותר מזה". הרב הדאיה מציין גם לדברי הריטב"א שדין יום טוב שני הוא אכן של הגלויות ולא של ארץ ישראל, ומאריך להוכיח שכך הוא גם על פי הקבלה. הרב בצמ"ח עוזיאל והרב טיקוצ'ינסקי השיבו על נימוקיו הנוספים, ובתשובתו שם מאריך הרב הדאיה להשיב ולהסביר את דבריו. גם מדבריו של הרב הדאיה עולה שיש קושי בהסברת הרמב"ם, ונטיית לבו לפסוק כריטב"א.

גם הרב שלמה זלמן אויערבך בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן מד כתב לריא"ה הרצוג ולרי"מ טיקוצ'ינסקי תשובה, וגם לפי דבריו המנהג הוא לא כרמב"ם אלא כריטב"א, ומציין שם שהרמ"מ כשר כתב מאמר והוכיח שיש עוד ראשונים הסוברים כריטב"א, אם כי ציין שמדברי הכפתור ופרח בפרק נא (עמ' תרפ"ג מהדורת לונץ) עולה שבארץ ישראל נהגו כרמב"ם, שהרי כתב שבלוד נהגו יום אחד, וברמלה נהגו יומיים⁸. גם הציץ אליעזר שם, ענה תשובה לרי"מ טיקוצ'ינסקי, ומסיק להלכה על פי שיטת הרמב"ם שגם במקומות ישוב חדשים במדבר ארץ ישראל, שאפילו יש ספק אם הגיעו השלוחים לשם, נוהגים יום אחד, ורק במקום שברור שלא הגיעו לשם השלוחין עושים יומיים.

חריג בתשובתו הוא הרב שלמה גורן, משנת המדינה עמ' 171 וכן בפסקי הלכות צבא עמ' 115-113, בתשובה לחיילים. בסעיף יא ציין את מחלוקת הריטב"א והרמב"ם ולא מכריע ביניהם. לפי דבריו, לפוסקים כרמב"ם יש לנהוג באילת ובערבה יום טוב שני. חיילים שאין אילת והערבה מקום מגוריהם, ינהגו בכל מקרה יום אחד⁹.

נראה שיש להסביר את הרמב"ם באופן אחר, ואז גם לפי דבריו במקומות ישוב חדשים המוקמים באזורים מסויימים בארץ ישראל ינהגו יום אחד. יסוד הדברים בדברי הרב צבי פסח פרנק, מקראי קודש, פסח חלק ב' עמ' קצו, הפוסק שהנגב ואילת הם בכלל ארץ ישראל, ונוהגים יום אחד. כך על פי הריטב"א. לפי דבריו, גם לרמב"ם יש לעשות יומיים רק כשברור שלא היה שם ישוב יהודי או שברור שישבו שם גויים, אך מספק אין להחמיר. בביאור דבריו יש לעיין ברמב"ם בהלכות קידוש החודש שם, הכותב שהקריטריון הקובע הוא הידיעה או המסורת אם השלוחים הגיעו לשם. וכך כותב שם בהלכה ט:

אין עשיית יום טוב אחד תלויה בקרבת מקום. כיצד? אם יהיה מקום בינו ובין ירושלים מהלך חמישה ימים או פחות שבדאי אפשר שיגיעו להן שליחים, אין אומרים שאנשי מקום זה עושים יום טוב אחד, שמי יאמר לנו שהיו השלוחים יוצאים למקום זה? שמא לא היו שלוחין יוצאים למקום זה מפני שלא היו שם ישראל, ואחר שחזרו לקבוע על החשבון ישבו שם ישראלים, שהם חייבים לעשות שני ימים, או מפני שהיה חירום בדרך, כדרך שהיה בין יהודה וגליל בימי חכמי המשנה, או מפני שהיו הכותין מונעין את השלוחין לעבור ביניהן.

⁸ בדברי הכפתור ופרח בענין יום טוב שני ברמלה וביפו, עיין הרב יוסף ליברמן, שו"ת משנת יוסף סימן מט, ובשו"ת ציץ הקודש מא-מב. נוסף עוד שבספר מבקשי תורה לזכרו של הרש"ז אויערבך ח"א עמ' תנ-תנה מסופר שהחזון איש היה מחמיר בבני ברק ביום טוב שני במלאכות דאורייתא ושבבות חמור (אם כי עיין בחזו"א שביעית ג, יח בסופו). בעל הקהילות יעקב היה מחמיר בבני ברק שלא לכתוב ביום טוב שני, וזאת מפני שבמקום זה לא היה ישוב. ע"ע בספר יום טוב שני כהלכתו עמ' רפ ושנא. במקראי קודש ב' עמ' קצו כתב הרצ"פ פרנק שמי שמחמיר ביום טוב שני שלא לעשות מלאכה בשכונת מקור ברוך בירושלים, עובר על כל תוסף, מפני שהבתים והשכונות החדשות הם חלק מהעיר הנוהגת יום אחד. מקורות נוספים באנציקלופדיה תלמודית כרך כג עמ' קג-קד.

⁹ הרב אברהם אבידן, שבת ומועד בצה"ל, עמ' שכא-שכב, דן ביחס לחיילי צה"ל ששהו בבירות, כיצד עליהם לנהוג ביחס ליום טוב שני של גלויות. בתשובתו מציין את מחלוקת הריטב"א והרמב"ם, ומוסיף שהחזון איש והרב הרצוג פסקו כריטב"א. אך הרש"ז אויערבך השיב לו שבכל זאת חיילי צה"ל בבירות ינהגו בצנעא יום שני של גלויות, וזאת בשל תשובת הרמב"ם בשו"ת פאר הדור סי' קו שבני צור עושים יומיים, ואם כן קל וחומר לבירות שמרוחקת מהם. ואכן כך מנהג יהודי בירות. וכותב הרב אבידן שמכאן יוצא שפסק הרמב"ם בזה דוחה את שיטת הריטב"א, ופלא שהפוסקים שדנו בשאלת הנגב לא הביאו את התקדים של צור. אך יש להשיב על טענה זו. לבני צור היה ספק במנהגם, והם שאלו את הרמב"ם כיצד לנהוג. לו הם היו שואלים את הריטב"א היו מקבלים תשובה אחרת. לכן אין להביא מתקדים זה ראייה, מאחר ששאלתם הופנתה לרמב"ם.

יש מקום להבין שכוונת הרמב"ם בהלכה ט ובהלכה יב באמרו "שעיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל או מקום ששכנו בו ישראל עתה עושים יומיים כמנהג רוב העולם" **כוונתו למקומות שברור לנו שהשלוחים לא היו מגיעים אליו כלל, או לא היו עוברים דרך שם.** אין לצפות שהשלוחים יגיעו לכל גבעה או לכל הר בארץ ישראל, או אף לכל קבוצת יהודים שיושבת בכל מקום. הכוונה היא שהשלוחים היו מגיעים לאזור מסוים, ושם כבר היתה נפוצה הידיעה מתי התקדש החודש. רק במקומות חדשים שהשלוחים אף לא היו עוברים ולא היו מגיעים כלל לאזור, אז עושים יומיים. אבל במקומות שאין אנו בטוחים שהגיעו לשם, אבל בהחלט יתכן שכן הגיעו מאחר שהם היו באזור, מניין לנו לפסוק שינהגו יומיים? (ע"ע במהרש"א לפסחים נא, ב בד"ה כגון). בשו"ת הרמב"ם (בלאו) סי' קכה כותב: "כל מקום שלא יתבאר לנו בביאור ללא ספק שהיו שלוחין באים אליהם, חייבים לעשות שני ימים טובים". יש לפרש כוונתו שהם לא היו כלל באזור ולכן יש לעשות יומיים. אך אם ידוע שהיו באזור, זה נחשב כמקום שהשלוחים היו בו, למרות שלא כל אחד מישראל שמע את דבריהם. אמנם הרמב"ם בהל' קידוש החודש ג, יד פוסק ששליחי בית הדין המודיעים בקהילות ישראל מתי התקדש החודש, הם על תקן עדים ומכאן שכל אחד צריך לשמוע את דבריהם. וכך דבריו:

אין השלוחים צריכים להיות שנים, אלא אפילו אחד נאמן. ולא שליח בלבד, אלא אפילו תגר משאר העם שבא כדרכו, ואמר: אני שמעתי מפי בית דין שקדשו את החודש ביום פלוני - נאמן, ומתקינים את המועדות על פיו, שדבר זה העשוי להגלות הוא, ועד אחד כשר נאמן עלין¹⁰.

נראה אם כן, שאין צורך שכל אדם מישראל ישמע בצורה ישירה מפי שלוחי בית דין מתי קדשו את החודש. מסתבר שכששליחים הגיעו למקום מסוים והודיעו מתי התקדש החודש, הדבר מספיק ואין צורך שכל אחד ישמע אותם. לענייננו, מספיק שיש מסורת או שידוע שהשלוחים היו מגיעים לאזור. מהדוגמאות הרבות שהרמב"ם הביא, עולה שהשלוחין היו יוצאים מירושלים דרך אשקלון לכיוון מצרים. ואם היה ברור לנו מקודם שהמנהג בעזה הוא לעשות יום אחד, הרי שגם סביבותיה נהגו כך שהרי השלוחים היו מגיעים לאזור זה.

לעיל הזכרנו את דברי ר' יעקב עמדין במור וקציעה או"ח סי' שח, הכותב שהשלוחים לא היו מגיעים לעזה וסביבותיה בשל קרבתם הגדולה לבית הדין. דבריו מחזקים את הנחתנו לעיל, שאין צורך שהשלוחים יגיעו לכל קבוצת יהודים שנמצאו בכל מקום בארץ, אלא מספיק שהשלוחים הגיעו לאזור.

אשר על כן, גם במקומות ישוב חדשים בארץ ישראל, כמו ישובי חבל עזה, שהם בסביבות העיר עזה, אף שבהם לא ישבו יהודים בתקופות קודמות, כיון שבכל זאת השלוחים היו מגיעים לאזור, הרי שגם לשיטת הרמב"ם יש לנהוג רק יום אחד.

סיכום

א. גבולות ארץ ישראל לענין יום טוב שני של גלויות שנויים במחלוקת ראשונים. לרמב"ם - בארץ ישראל בגבולות בית שני נוהגים תמיד יום אחד, ומחוץ לגבולות אלו עד מרחק עשרה ימים

¹⁰ האחרונים דנו רבות בדברי הרמב"ם הללו, המנחת חינוך בסוף מצוה ד שואל מדוע סיים הרמב"ם: "ועד כשר נאמן", הלא הרמב"ם בהל' עדות ה, ג פוסק שבכל מקום שעד אחד נאמן, אשה ופסול גם כן נאמנים? ונשאר בצ"ע. עיין עוד במנחת חינוך מצוה שא סע' ב. עוד עסקו בדברי הרמב"ם - הטורי אבן והאמרי ברוך והשפת אמת בראש השנה כב, ב. עיין עוד: ר' יצחק בן ששת, שו"ת הריב"ש סימן קנה; הרב שמעון בן צמח, שו"ת התשב"ץ ח"א סימן פב-פג; הרב משה סופר, שו"ת חתם סופר אה"ע סימן צד ד"ה נחזור, משמע שיש צורך בעד כשר מטעם נאמנות, אך לא מתורת עדות.

תלוי אם הגיעו שלוחים לשם ומה מנהגם במקום, יום או יומיים. ובמקום שלא הגיעו לשם השליחים בודאות, עושים יומיים. לריטב"א ולגאונים - בגבולות בית ראשון עושים יום אחד ומחוץ להם יומיים, וממילא כך גם בעזה.

ב. המנהג בעיר עזה היה לעשות יום אחד. כך עולה ממספר תשובות בפוסקים - הרדב"ז, הרב יאשיהו פינטו, הרלב"ח, פאת השולחן, ר' יהוסף שורץ, הרב בצמ"ח עוזיאל, הרב עובדיה הדאיה והרב אליעזר ולדינברג.

ג. גם בסביבות עיר עזה יש לנהוג יום אחד על פי שיטת הריטב"א, ואף לפי שיטת הרמב"ם, מפני שהשלוחים היו מגיעים לאזור זה.